

עבירה לשמה

יט, לז-לח וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹאֲבָב... וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶן-עַמִּי

כתב הרמב"ם (הלכות מלכים יא, א):

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד לישנה לממשלה הראשונה... כל מי שאינו מאמין בו... לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו... המשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, והמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל באחרונה... עכ"ל.
הרי היסוד הגדול של משיח צדקנו, עליו כתב הרמב"ם בהרחבה (פרק יא-יב).

אנו עומדים ותמהים מול העובדה שבואו של דוד המלך קשור בסידרה של אירועים בתחום העריות, החל בלוט ושתי בנותיו [הולדת עמון ומואב, עד לדרשה 'מואבי ולא מואבית', מצד אמו של דוד], דרך יהודה ותמר [הולדת פרץ מצד אביו של דוד], וכלה בפרשת דוד ובת שבע [המשך דורותיו של דוד]. והלא דבר הוא!

רבינו עובדיה ספורנו פותח לנו שער ומניח יסוד בפרשה זו, וזה לשונו (ד"ה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹאֲבָב וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶן עַמִּי):

להורות שלא נתעברו מאדם בלתי הגון [דורש לשבח, בעוד רש"י דורש לגנאי]. (ד"ה הוא אבי מואב... הוא אבי בני עמון): שירשו ארץ [כלומר, זכו להקים אומות חשובות כאשר כל אומה זקוקה לארצה ולמולדתה]. כי מפני שהיתה כוונת הנשים רצויה היה זרעם לשני גויים יורשי אברהם בקצת [הן "שתי הפרידות", רות המואביה ונעמה העמונית, אשר הצטרפו והשתלבו בתוך האומה הישראלית, כל אחת בעתה ובזמנה]. כאמרם (ברכות סג, א על הפסוק) "בְּכָל-דִּרְכֵיךָ דָעָהוּ" (משלי ג, ו) - אפילו לדבר עבירה [היא היא 'עבירה לשמה'. וכעין זה כתב הספורנו בפרשת יהודה ותמר (לח, כו ד"ה צדקה ממני): ... היא צדקה במרמתה... יתר ממה שצדקתי אני בקיום אמונתי... כאמרם ז"ל, עכ"ל. (עיין פרשת וישב במה שכתבנו שם)].

המושג 'עבירה לשמה', צריך לימוד מתוך דברי חז"ל, ופירושי הראשונים והאחרונים, נעיין בדבריהם.

גמרא נזיר (כג, ב) :

אמר עולא, תמר זינתה [רש"י: ונתכוונה לשם מצוה להעמיד זרע כדכתיב "פִּי רֵאָתָהּ כִּי־גָדַל שְׁלָהּ" (בראשית לח, יד)], זמרי זינה [ונתכוון לשם עבירה (שם)]. תמר זינתה יצאו ממנה מלכים ונביאים [מלכים מדוד, ונביאים מישעיה, כדאמר מר (סוטה י, ב) אמוץ ואמציה אחים היו, וגמירי (מגילה טו, א) כל מקום שהזכיר הכתוב נביא ושם אביו בנביאות, בידוע שהוא נביא בן נביא (שם)]. זמרי זינה נפלו עליו כמה רבבות ישראל. אמר ר' נחמן בר יצחק, גדולה עבירה לשמה [כלומר, לשם מצוה (שם)] ממצוה שלא לשמה. והאמר רב יהודה אמר רב, לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמן, שמתוך שלא לשמן בא לשמן! אלא אימא [גדולה עבירה לשמה] כמצוה שלא לשמה [שתיהן שוות (שם)], דכתיב (שופטים ה, כד) "תִּבְרָךְ מְנַשִּׁים יַעַל אֶשֶׁת חֲבֵר הַקִּינִי" [כלומר, כאותן נשים שמצינו בהן שעשו מצוות שלא לשמה, ובכולן נאמר בהן "אהל" – שם]. "מְנַשִּׁים פְּאַהֲלֵ תִּבְרָךְ" [על שעשתה עבירה לשמה כדי להתיש כוחו של אותו רשע, כדי שתהא יכולה להורגו (שם)]. מאן נשים שבאהל? שרה [רבקה] רחל לאה [שאמרו לבעליהן לבא אל שפחתן, ולא לשם מצוה נתכוונו, אלא לפי שמתקנאות זו בזו רחל באחותה ושרה ולאה באמהות (בשפחות), וכולן נאמר בהן "אהל" כדכתיבי קראי (שם)]. א"ר יוחנן, שבע בעילות בעל אותו רשע באותה שעה, שנאמר (שופטים שם) "בֵּין רְגְלֶיהָ פָּרַע נָפֶל שָׁכָב" וגו' [בין כריעה ונפילה ושכיבה אית בהו שבע בהאי קרא (שם)]. והא קא מתהניא מבעילה דיליה? א"ר יוחנן: כל טובתן של רשעים אינה אלא רעה אצל צדיקים, שנאמר (בראשית לא, כד) "הַשְּׂמֶר לָךְ פֶּן־תִּדְבַּר עִם־יַעֲקֹב מְטוֹב עַד־רָע", בשלמא "רע" שפיר, אלא "טוב" אמאי לא?! אלא לאו שמע מינה טובתו רעה היא, שמע מינה, ע"כ לשון הגמרא.

מקושית הגמרא 'והא קא מתהניא' למדנו את יסוד סוגיתנו, והוא, שהנאה בקיום עבירה לשמה, לא זו בלבד שפוסלת את מעלתה, שאינה "כמצוה שלא

לשמה", אלא אף תיחשב כעבירה גמורה, פשוטה כמשמעה. משום שבעבירה, ה'לשמה' אינו בבחינת מעליותא, אלא הוא תנאי מוקדם לעצם ההיתר לעסוק בעבירה לשם מצוה.

יסוד זה מניח הגאון הנצי"ב בהרחב דבר (בראשית כז, ט), וזה לשונו: והנה אמרו ברבה שנענש יעקב אבינו על שגרם לעשו "צַעֲקָה גְדֹלָה וּמְרָה", וזה הביא שמרדכי צעק "צַעֲקָה גְדֹלָה וּמְרָה". ולכאורה קשה על מה נענש בצעקת עשו, יותר ממה שגרם ליצחק אביו הצדיק שחרד "תִּרְדָּה גְדֹלָה". אבל הענין, דלהשתמש בעבירה לשמה יש ליהזר הרבה שלא ליהנות ממנה כלום. ולא דמי לעושה מצוה, דאע"ג דנהנה גם כן, המצוה במקומה עומדת. משא"כ בעבירה לשמה, ההנאה שמגיעה לגוף מזה בעל כרחו הוא עבירה, משום דהנאה שבאה מעבירה נחשבת עון. והכי נמי בעבירה לשמה שעשה יעקב [בזה שרימה את אביו], לא נהנה כלל בשעה שחרד יצחק, ובודאי נצטער על זה, אבל אנוס היה. משא"כ על צעקת עשו, שמח בלבו, על כן נענש, שהרי גרם זה ע"י עבירה של שקר ["אֲנֹכִי עֹשֶׂה בְּכֹרֶךָ... וַיֹּאמֶר אָנִי] ואסור ליהנות מזה, עכ"ל.

כך דרכו של ראש ישיבת וולוז'ין להוסיף מדיליה על מה שכתוב בתורה ועל מה שחז"ל פרושו, באמרו ש'על צעקת עשו, שמח בלבו'!

וכן מצינו בפירוש האלשיך הקדוש בעבירה לשמה של פנינה, צרתה של חנה, אשר עם כל רצונה להיטיב עם חנה לא עמדה בתנאים החמורים של 'לשמה'. וזה לשונו:

והנה אמרו רז"ל כי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו, שטן על כבוד אברהם, שנאמר באיוב יותר מבאברהם, ופנינה כדי שתצעק (חנה) אל ה' ויתן לה הריון. והנה לעומת זה ארז"ל כי בכל אחד מהבנים שהיתה חנה יולדת היתה פנינה קוברת אחד מבניה, והלא כמו זר נחשב למה ימותו בניה, זו תורה וזו שכרה? ! אך אחשבה כי שמים היו כוונותיה: א', מקנאה שהיתה רואה כי את חנה אהב ממנה, שעל כן היה נותן לה כחצי מה שהיה נותן לצרתה וכל בניה ובנותיה. שנית, לשם שמים, כדי שתצעק ותתפלל ויהיו גם לה ילדים ותוסר הקנאה, כי אז ינתנו המנות במכסת נפשות. וזה

יהיה מאמר הכתוב "וְכַעֲסָהּ צָרָתָהּ", שהוא על האמור שחלקה כחצי חלק אשה וילדיה כולם שהוא מקנאה, ו"גַם־פָּעַס" מן בחינה לשם שמים שהוא "בְּעָבוֹר הַרְעָמָה", שהוא למען תרעם בקולה נפלאות כי תצעק על שברה לה' יושיע לה ויפתח את רחמה. כי ידעה היא כי מה שנסגר רחמה לא לעולם היה, כי אם שה' עשה על שמתאוה לתפלתה כענין האמהות... עכ"ל.

לדברי האלשיך, ברור שהעונש על פנינה בזה שמתו עליה בניה, בא מזה שעבירתה לשמה (שחנה תתפלל) היתה מהולה במרכיב של שלא לשמה (קנאתה לצרתה בחילוק המנות במשכן שילה), ולכן בהעדר שלמות ב'לשמה', נשאר העבירה בעינה על כל השלכותיה.

אבל לא רק שלימות נדרשת בעבירה לשמה. מצינו במפרשים מחד גיסא ובפוסקים מאידך גיסא, שמתנים את קיום 'עבירה לשמה' בזה שלא יכשל אף בעתיד באותה עבירה שהפעם עשה אותה בדרגה הגבוהה של 'לשמה', עד כדי כך שהפכה להיות מצוה. לפי זה, אילו היה נכשל פינחס באותה עבירה של זמרי כזבי בתקופה מאוחרת יותר, היה זה מבטל למפרע את ה'לשמה' בעבירה שלו, וממילא את המצוה שבה, והיתה נשארת עבירת רצח, כמו כל איסור רצח שבתורה. אמנם 'הבוועל ארמית' — קנאין פוגעין בו', אבל לא כל אחד הרוצה ליטול את השם 'קנאי' יטלנה. לפי זה הדין של 'קנאין פוגעין בו' שהתיר לפנחס להרוג את 'הבוועל ארמית' וגם את הארמית עצמה שהיא גויה, בלי בית דין וכל הקשור בעונש מות, תלוי בכך שפנחס עצמו יהיה תמיד נקי מן העבירה של זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני.

וכן מצינו (מלכים-ב י, ל): "וַיֹּאמֶר ה' אֶל־יְהוָה יַעֲזֹב אֲשֶׁר־הִטִּיבְתָּ לַעֲשׂוֹת הַיְשׁוּר בְּעֵינַי כָּל־אֲשֶׁר בְּלִבִּי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחֲאָב בְּנֵי רְבָעִים יֵשְׁבוּ לָךְ עַל־פְּסָא יִשְׂרָאֵל". ומפרש הרד"ק בד"ה בני רבעים: כמו בנים רבעים יהואחז יהואש ירבעם זכריה. ואמרו בזכות שהשחית בית אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי אחאב אחזיהו יהורם, מלכו מבניו ארבעה דורות, עכ"ל. הרי שה' משבח את יהוא על 'עבירה לשמה', בזה שהרג את כל בית אחאב. והנה הנביא הושע (פרק א, ד) דורשו לגנאי, "וּפְקַדְתִּי אֶת־דְּמֵי יִזְרְעָל עַל־בֵּית יְהוּא". ומפרש רש"י (ד"ה את דמי יזרעאל): כתרגומו את דמי בית אחאב שהרג יהוא ביזרעאל על שעבדו את הבעל, והלכו הוא ובניו אחרי כן ועבדו עבודת כוכבים, לכן

אני חושב עליהם דמי בית אחאב כדם נקי, עכ"ל. ולכן נפסקה מלכותו כעבור ארבעה דורות, כדברי הכתוב (מלכים-ב טו, יב) "הוא דְּבַר־ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל־יהוה לְאמֹר בְּנֵי רְבִיעִים יָשְׁבוּ לָךְ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל וַיְהִי־כֵן".

מעין זה מצינו בהגהות הר"ף לספר עמודי הגולה (סמ"ק סוף סימן פב, בענין הרודף אחר חבירו שניתן להצילו בנפשו), וזה לשונו:

ובשם ריב"א, צריך שיזהר מאבק שלהם, כי אם ח"ו יכשלו ההורגים [כלומר, אלה אשר הרגו את הרודף] בעבירה כיוצא בהם, יחשב להם הנהרג לדם נקי. וראיה מיהוא שנענש מדמי בית אחאב, אע"פ שצוה לו הנביא להרגם, לפי שנכשל בעבירה של בית אחאב, מפי הר"י מקורבייל, עכ"ל.

כלומר, מה שנחשב בזמנו כפעולה של מצוה, הופכת למפרע להיחשב כפעולה של עבירה.

נראה לומר, שיסוד זה של פסול למפרע, נמצא בתורה עצמה בפרשת נזיר. הרי בשורש הנזירות מונחת הטענה 'לא דיין במה שאסרה עליך תורה' (ירושלמי נדרים ט, א) וזה שציער עצמו מן היין (תענית יא, א). אלא שהותרה עבירה זו לשואף לדרגות רוחניות מיוחדות, כדברי הנביא "וְאֶקִים מְבַנְיָיִם לְנְבִיאִים וּמְבַחֲרִיָּם לְנְזִירִים" (עמוס ב, יא), כלומר, הנזיר נחשב ברמה גבוהה ('בחור') מנביא ('בן')!. על נזיר זה שקיבל על עצמו לא לשותות יין וכדו', לא להיטמא למת ולא להתגלח, כתוב (במדבר ו, ט): "וְכִי־יָמוּת מֵת עָלָיו בְּפִתְעַ פֶּתָאם וְטָמֵא רֹאשׁ נָזְרוּ... יָבֵא שְׁתֵי תָרִים... וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶחָד לְחֻטָּאת... וְכִפֶּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל־הַנֶּפֶשׁ". וקשה, הרי אונס רחמנא פטריה! ומדוע עליו לכפר על מה שקרה לו "בְּפִתְעַ פֶּתָאם"?

משיב הנצי"ב (פסוק יא ד"ה מאשר חטא על הנפש):

אחר דכתיב במת שבא "בְּפִתְעַ פֶּתָאם", שאין שום אשמה על הנזיר, מבואר דהחטא הוא שפירש עצמו מן היין. ואם לא אירע לו זו הסיבה (טומאת מת באונס) לא היה נקרא "חוטא על הנפש", שהרי כדאי הוא להזיר עצמו מן התענוג הגשמי כדי להשיג תענוג רוחני של דביקות בה'. אבל אחר שאירע לו באונס זו הסיבה, אות הוא שאינו ראוי לכך, ואם כן בחנם ציער עצמו מן היין, וביקש דבר שגבוה מערכו, עכ"ל הנצי"ב.

הרי שלא רק מעשיו של האדם בתקופה מאוחרת מבטלים למפרע את 'העבירה לשמה', והיא נחשבת כעבירה, אלא אפילו מה שאירע לו באונס יכול להוכיח למפרע שאין הוא ברמה ובדרגה של 'עבירה לשמה' (במקרה דנן שציער עצמו מן היין), שלא כל הרוצה ליטול את השם 'עבירה לשמה', יטלנו. עיין עוד בפרשת אחרי מות בסוגית איסורי עריות במשנתו של הספורנו.